

Nr 112.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter för försvaret; given Stockholms slott den 18 februari 1944.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

G U S T A F.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 18 februari 1944.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, QUENSEL, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF, RUBBESTAD.

Efter gemensam beredning med cheferna för social- och finansdepartementen anför chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, följande.

På förslag av Kungl. Maj:t i propositionen nr 179 beslöt 1943 års riksdag (riksdagens skrivelse nr 320), att den nuvarande, förbandsvis bedrivna tvätt- och reparationsverksamheten i fråga om intendenturmateriel vid försvarsväsendet skulle rationaliseras genom koncentration av verkstadsdriften till ett fåtal centrala tvätt- och reparationsanstalter. Tillika anvisade

Bihang till riksdagens protokoll 1944. 1 saml. Nr 112.

riksdagen medel dels för uppförande av centrala dylika anstalter i Stockholm och Boden samt på Gotland, dels ock för anskaffning av maskiner och annan utrustning för anstalterna i fråga.

Enligt de beräkningar rörande behovet av centrala tvätt- och reparationsanstalter för försvarsväsendet i dess helhet, vilka lågo till grund för riksdagens beslut i fråga om underhållstjänstens ordnande, skulle -- utöver nyssnämnda tre centrala anläggningar -- i övrigt erfordras fyra eller fem dylika anstalter.

I sin skrivelse framhöll riksdagen, bland annat, att uppmärksamhet borde ägnas åt frågan, huruvida det icke i särskilda fall, då en förlägningsort vore belägen på långt avstånd från närmaste centrala tvätt- och reparationsanstalt, kunde visa sig fördelaktigt att bibehålla nuvarande ordning för underhållstjänsten, att de centrala anstalterna lämpligen borde till sin kapacitet så avpassas, att de kunde tillgodose jämväl garnisonssjukhusens behov av tvätt och reparationer, att vid organisationens fortsatta utbyggnad borde övervägas de fördelar, som kunde ernås genom att anstalterna avsåges för både statligt och kommunalt bruk, att vid förläggningen av de centrala anstalterna hänsyn i möjligaste mån borde tagas till dyrortsgrupperingen ävensom att den för tillfället minskade arbetstillgången inom den privata skoindustrien icke borde föranleda beskärning av de inom de blivande anstalterna för skoreparationer beräknade utrymmena. Riksdagen lämnade vidare utan erinran ett av mig i propositionen nr 179 gjort uttalande, att det syntes kunna ifrågasättas, om icke de militära förbanden i och invid Karlskrona borde kunna utnyttja den för södra delen av landet avsedda centralanstalten.

Genom beslut den 30 juni 1943 uppdrog Kungl. Maj:t åt 1942 års militära reparationstjänstutredning, vilken haft att undersöka frågan om underhållstjänstens centralisation, att vid den fortsatta utredningen av ifrågavarande spörsmål beakta vad i ämnet anförts enligt nämnda proposition samt förberörda riksdagsskrivelse ävensom i vissa i ämnet väckta motioner.

Härefter har reparationstjänstutredningen den 29 januari 1944 avgivit förslag i fråga om uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter för försvarsväsendet m. m. I anledning härav har överbefälhavaren den 14 februari 1944 yttrat sig rörande anstalternas läge.

Jag anhåller nu att få underställa Kungl. Maj:ts prövning dels frågan om uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter för mellersta Norrland, västra Götaland, östra Götaland och södra Götaland, dels ock vissa härmed sammanhängande spörsmål.

1. Ifrågasatt samarbete med landsting m. fl. i fråga om utförande av tvätt vid centrala tvätt- och reparationsanstalter.

I anledning av det av 1943 års riksdag gjorda uttalandet rörande ett eventuellt utnyttjande av de centrala tvätt- och reparationsanstalterna jämväl

för civilt bruk har reparationstjänstutredningen trätt i förbindelse med vissa landsting, vilka alltefter valet av förläggningsplatser för de blivande anstalterna kunde förväntas ha intresse av ett samarbete med kronan i fråga om utförande vid anstalterna av tvätt från landstingen underlydande sjukvårdsinrättningar. Vidare har utredningen riktat förfrågningar till direktionerna för vissa icke under landsting sorterande sjukvårdsanstalter, huruvida från dessas sida intresse förefunnnes av ett samarbete med kronan i angivna hänseende.

De landsting, med vilka utredningen sålunda inlett förhandlingar, hade varit Östergötlands, Jönköpings, Kristianstads, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Jämtlands och Västernorrlands läns landsting. De orter, som därvid från utredningens sida preliminärt nämnts såsom tänkbara förläggningsplatser, hade varit för östra Götaland Mjölby eller Tranås, för södra Götaland Hässleholm, för västra Götaland Herrljunga eller Skövde, för västra Svealand Kristinehamn samt för mellersta Norrland Bräcke eller Långsele. Till ledning för landstingens ställningstagande hade utredningen meddelat vissa uppgifter rörande de ekonomiska förutsättningarna för det tilltänkta samarbetet. I sådant hänseende hade utredningen särskilt framhållit, att, då driften vid de centrala anstalterna icke vore avsedd att lämna något ekonomiskt överskott, behandlingen av det till anstalterna hänvisade tvättgodset förutsattes ske efter självkostnadspris.

Flertalet landsting hade emellertid förklarat sig icke ämna för närvarande begagna sig av det i utsikt ställda samarbetet med kronan.

Sålunda hade *Östergötlands läns landsting* förklarat sig avstå från det erbjudna samarbetet. *Kristianstads läns landstings förvaltningsutskott* hade meddelat, att utskottet vore intresserat av underhandlingar endast under förutsättning, att lägre tvättkostnader än vid landstingets egna tvättinrättningar kunde erhållas. *Skaraborgs läns landstings förvaltningsutskott* hade anfört, att, enär tvättbehovet vid landstingets anstalter ombesörjdes av egna tvättinrättningar, utskottet icke vore berett att för närvarande förorda landstinget att för berörda ändamål utnyttja en central militär tvättanstalt. I samband med en framtida utbyggnad av landstingets anstaltsväsande kunde emellertid intresset av ett samarbete i fråga om utförande av tvätt vid viss eller vissa nytillkommande eller utvidgade anstalter bli aktuellt. *Örebro läns landstings förvaltningsutskott* hade meddelat, att en för landstingets samtliga anstalter avsedd central tvättinrättning vore under uppförande i Örebro, varför samarbete med kronan icke kunde komma i fråga. *Jämtlands läns landstings förvaltningsutskott* hade anfört, att landstinget icke hade något intresse av det tilltänkta samarbetet, enär landstinget åtminstone för närvarande hade sin tvättförsörjning väl ordnad.

Jönköpings läns landstings sjukvårdsberedning hade meddelat, att det i nuvarande läge syntes förefinnas intresse av att åtminstone landstingets i Tranås belägna sjukvårdsinrättning anslötes till en försvarsväsendets centralanstalt. Då emellertid beslut fattats om utredning angående centralisering av tvätt inom landstingsområdet till vissa sjukvårdsinrättningar, kunde för närvarande något bindande uttalande icke göras. *Älvsborgs läns landsting* hade vid förhandlingar med utredningen förklarat sig villigt att inleda samarbete med kronan i förevarande hänseende. Vid underhandlingar med *Värmlands läns landsting* hade framkommit, att landstinget igångsatt en ut-

byggnad av centrallasarettets i Karlstad tvättinrättning och att med hänsyn härtill frågan om ett ombesörjande av tvätt från landstingets inrättningar vid en blivande militär centraltvättinrättning icke vore aktuell. Vad slutligen *Västernorrlands läns landsting* beträffade, hade underhandlingar förts mellan representanter för landstinget, å ena, samt reparationstjänstutredningen och förswarets fabriksstyrelse, å andra sidan, angående förutsättningarna för ett samarbete på förevarande punkt i händelse av förläggandet av en central militär tvättinrättning till Långsele. Dessa underhandlingar hade resulterat i att landstinget förklarat sig villigt inleda dylikt samarbete under från kronans sida angivna förutsättningar.

De under landstingen icke sorterande sjukvårdsanstalter, till vilkas styrelser utredningen ansett sig böra rikta förfrågningar rörande inledande av ett samarbete med kronan, hade utgjorts av Österåsens sanatorium, Romanäs sanatorium och Tranås kuranstalt. *Styrelsen för Österåsens sanatorium* hade meddelat, att från styrelsens sida intresse förefunnnes av en anslutning till en central tvättinrättning, helst om densamma förlades till Långsele. *Göteborgs sjukhusdirektion* hade med avseende å utförande av tvätt för *Romanäs sanatorium* förklarat sig villig till samarbete med kronan under av utredningen angivna ekonomiska förutsättningar. *Direktionen för Tranås kuranstalt* hade däremot meddelat, att något intresse av samarbete i förevarande hänseende icke förelåge från anstaltens sida.

I anslutning till vad sålunda vid de med landstingen och berörda sjukhusdirektioner inledda förhandlingarna förekommit har reparationstjänstutredningen erinrat om att tanken på ett samgående med civila inrättningar i fråga om utförande av tvätt för dessa vid de planerade militära centraltvättanstalterna framsprungit ur önskemålet att därigenom erhålla underlag för en större omsättning, varvid kostnaderna per kilogram tvättgodsk skulle kunna nedbringas. Av denna anledning hade den vid 1943 års riksdag beslutade, för VII. militärområdet avsedda centralanstalten ansetts böra dimensioneras jämväl för Gotlands läns landstings sjukvårdsinrättningars behov. I de fall åter, där de blivande centralanstalterna med hänsyn till omfattningen av det dit hänvisade militära tvättgodset komme att erhålla en för säkerställande av ett ekonomiskt tillfredsställande driftsresultat i och för sig tillräcklig storleksordning, förelåge ur försvarsväsendets synpunkt icke samma intresse av ett samgående med civila inrättningar på förevarande punkt.

Delvis mot bakgrunden av det nu sagda hade utredningen efter ingående överväganden funnit sig föranlåten att bringa till Älvsborgs läns landstings kännedom, att utredningen för sin del icke ansåge sig kunna förorda ett samarbete med landstinget i fråga om utförande av civil tvätt vid en till västra Götaland förlagd central tvättinrättning för försvarsväsendet.

Därest vidare — på sätt utredningen i det följande föresloge — den för mellersta Norrland avsedda centralanstalten skulle komma att förläggas till Bräcke, syntes förutsättningar för ett samarbete mellan kronan och Västernorrlands läns landsting icke föreligga.

Vad de med Värmlands läns landsting förda förhandlingarna beträffade,

hade från utredningens sida framkastats tanken på ett samarbete mellan kronan och landstinget i den formen, att de till Karlstad och Kristinehamn förlagda truppförbanden skulle för utförande av vattentvätt och reparationer av tvättgodset hänvisas till centrallasarettets i Karlstad under utbyggnad varande tvättinrättning. Landstingets förvaltningsutskott hade emellertid förklarat sig icke kunna acceptera ett samarbete på av utredningen föreslagna ekonomiska villkor.

Sammanfattningsvis har utredningen konstaterat, att förutsättningar för ett samarbete i angivna hänseende mellan kronan och landstingens sjukvårdsinrättningar i åsyftad omfattning åtminstone icke för närvarande vore för handen. Detta borde enligt utredningens mening icke hindra, att frågan härom ånyo upptoges, om och i den mån förhållandena framdeles kunde giva anledning därtill. Frågan om ett samarbete med vissa civila inrättningar i övrigt torde, påpekar utredningen, icke vara av större räckvidd. Hinder torde emellertid icke behöva möta mot etablerandet av dylikt samarbete, i den mån detsamma kunde vara ägnat att tillgodose båda parternas intressen. Det hade synts utredningen lämpligen böra få ankomma på försvarets fabriksstyrelse att träffa avgörande i hithörande spörsmål.

Beträffande frågan om samarbete med Kristianstads och Älvsborgs läns landsting hänvisas även till det följande.

2. För försvarsväsendet erforderliga tvätt- och reparationsanstalter utöver av 1943 års riksdag beslutade anstalter. Underhållstjänstens ordnande i övrigt.

Allmänna synpunkter.

Vad angår frågan om de centrala tvätt- och reparationsanstalter, vilka erfordras utöver de av 1943 års riksdag beslutade anstalterna i Boden och Stockholm samt på Gotland, har reparationstjänstutredningen anfört, att utredningens fortsatta överväganden givit till resultat, att för ändamålet synts böra uppföras fyra dylika anstalter, avsedda en för mellersta Norrland, en för västra Götaland, en för östra Götaland samt en för södra Götaland och förlagda förslagsvis till respektive Bräcke, Herrljunga, Mjölby och Hässleholm. Den för södra Götaland avsedda anstalten skulle dock icke omedelbart komma till utförande utan huvuddelen av underhållstjänsten för de till denna del av landet förlagda förbanden provisoriskt ordnas genom övertagande för försvarets räkning av den vid förutvarande tvångsarbetsanstalten i Landskrona befintliga tvättinrättningen.

Även vid en centralisering i angiven omfattning av underhållstjänsten skulle vissa förband komma att befinna sig på betydande avstånd från närmaste centrala anstalt. Detta bleve, framhåller utredningen, förhållandet beträffande Värmlands regemente, Bergslagens artilleriregemente, Västerbottens regemente, Norrlands dragonregemente, Dalregementet, Hälsinge re-

gemente samt Hälsinge flygflottilj. Utredningen hade stannat vid att förorda, att nuvarande ordning för underhållstjänsten, i vad avser vattentvättgods, tills vidare skulle bibehållas vid Värmlands regemente, truppförbanden i Umeå, Dalregementet och Hälsinge regemente ävensom att Bergslagens artilleriregemente och Hälsinge flygflottilj i nämnda avseende tills vidare skulle hänvisas till respektive Värmlands regemente och Hälsinge regemente.

Utredningen har vidare kommit till den uppfattningen, att underhållstjänsten för de till och invid Karlskrona förlagda förbanden och inrättningarna tills vidare borde ombesörjas vid de nuvarande tvätt- och reparationsanstalterna i Karlskrona.

Central tvätt- och reparationsanstalt för mellersta Norrland.

Den för mellersta Norrland avsedda centralanstalten skulle betjäna följande militära förband och inrättningar, nämligen Jämtlands fältjägarregemente, Västernorrlands regemente, Norrlands artilleriregemente, Sundsvalls luftvärnsskår, Norrlands trängkår, Svea ingenjörkårs kompani i Östersund, garnisonssjukhuset i Sollefteå, Härnösands kustartilleridetachment samt Jämtlands flygflottilj. Den sammanlagda tvättgodsmängden från ifrågavarande enheter har beräknats uppgå till omkring 700 000 kilogram under ett normalår enligt 1942 års försvarsorganisation.

Med avseende å frågan om valet av plats för en för denna del av landet avsedd centralanstalt har reparationstjänstutredningen framhållit, att i samband med en av arméns sakkunniga för tvättfrågor på sin tid verkställd utredning rörande uppförande av en central tvättanstalt i mellersta Norrland dåvarande chefen för II. arméfördelningen av militära skäl motsatt sig anstaltens förläggande till Östersund.

Valet av förlägningsplats för ifrågavarande anstalt har synts utredningen böra stå mellan Bräcke och Långsele stationssamhällen. I den av arméns tvättsakkunniga verkställda utredningen hade den förra orten förordats såsom förlägningsplats.

Militärbefälhavaren för II. militärområdet hade på utredningens förfrågan meddelat, att — även om Bräcke och Långsele under fredsförhållanden kunde anses ur militär synpunkt i stort sett likvärdiga såsom förlägningsplatser — Bräcke likväl ägde ett bestämt företräde framför Långsele med hänsyn till etappgrupperingen. Därest endast militära skäl finge fälla utslaget, borde platsvalet fördenskull utfalla till förmån för Bräcke. De militära nackdelarna beträffande Långsele-alternativet vore dock icke så stora, att militärbefälhavaren ville motsätta sig anstaltens förläggande till sistnämnda plats.

En jämförelse i övrigt mellan nämnda båda orter utfölle sålunda: Erforderligt tomtutrymme för den blivande anstalten ställdes av vederbörande kommun kostnadsfritt till kronans förfogande, i Bräcke omedelbart invid järnvägen och i Långsele på ett avstånd av 300 meter från järnvägen.

I Bräcke hade vattenledningsvattnet en hårdhetsgrad av 5,5 tyska hård-

helsgrader. Vattnet tillhandahölles till ett pris av 7 öre per kubikmeter. I Långsele uppginge vattenledningsvattnets hårdhetsgrad till 2,6 tyska grader. Vattnet betingade här ett pris av 15 öre per kubikmeter. Vatten kunde emellertid erhållas även ur den närbelägna Faxälven, varvid erfordrades uppförande av ett särskilt pump- och reningsverk. Älvvattnet hade en hårdhetsgrad av allenast 0,8 tyska grader.

I dyrortshänseende hänfördes Bräcke stationssamhälle till D-ort och Långsele stationssamhälle till E-ort. För en anläggning av här ifrågakarande storleksordning medförde densammans förläggande till Bräcke en minskning i avlöningskostnaderna i jämförelse med Långsele-alternativet å omkring 7 000 kronor per år.

För ett bedömande av förlägningsfrågan ur transportsynpunkt hade utretts, att de militära godstransporterna vad Bräcke-alternativet beträffade uppginge till omkring 189 000 tonkilometer vid järnvägstransport och till omkring 190 000 tonkilometer vid biltransport, under det att motsvarande siffror för Långsele-alternativet utgjorde omkring 199 000 respektive 159 000 tonkilometer. Dessa differenser vore emellertid icke av den storleksordning, att desamma i och för sig inverkade på förlägningsfrågan.

Den militära tvättgodsmängden vid ifrågakarande anläggning beräknades, såsom nämnts, under normala fredsförhållanden komma att utgöra omkring 700 000 kilogram per år. I utredningens den 16 oktober 1942 avgivna principbetänkande hade påvisats, att för ernående av ett gynnsamt driftresultat erfordrades en årlig tvättgodskvantitet icke understigande 1 miljon kilogram. Vad Bräcke-alternativet anginge hade Jämtlands läns landsting avböjt ett samarbete med kronan, under det att Västernorrlands läns landsting och styrelsen för Österåsens sanatorium förklarat sig villiga till ett samgående i händelse av anstaltens förläggande till Långsele. Härvid skulle den årliga tvättgodsmängden ökas med omkring 700 000 kilogram eller således till sammanlagt omkring 1,4 miljoner kilogram. Den härav betingade driftkostnadsminskningen kunde uppskattas till 2,5 öre per kilogram tvättgods eller för 700 000 kilogram tvättgods till 17 500 kronor per år enligt 1939 års prisnivå, vilken summa evalverad till nuvarande prisläge motsvarade omkring 25 000 kronor. Om för jämförelse ur driftsekonomisk synpunkt mellan Bräcke- och Långsele-alternativen sistnämnda summa reducerades med 7 000 kronor, motsvarande å Bräcke-anläggningen belöpande besparing i avlöningskostnaderna på grund av dyrortsgrupperingen, kunde således den årliga driftkostnadsminskningen vid anstaltens förläggande till Långsele för det militära tvättgodset för närvarande uppskattas till sammanlagt 18 000 kronor. I samband härmed finge dock framhållas, att det behövlige investeringskapitalet ökades med omkring 400 000 kronor enligt nuvarande prisnivå. Förräntning och amortering av detta kapital inginge i den angivna driftskalkylen.

Sammanfattningsvis kunde således konstateras, att till förmån för Långsele-alternativet talade en något gynnsammare driftsekonomi. Häremot borde emellertid vägas den vid detta alternativ uppkommande ökningen i investeringskapitalet.

Emellertid finge Bräcke ur militära synpunkter anses äga företräde framför Långsele. Visserligen avsåges de centrala anläggningarna för fredsbehovet, men militärbefälhavarens framhållande av etappgrupperingssynpunkten syntes i detta fall böra tillmätas särskild betydelse vid det förhållandet,

att i denna del av landet några privata tvättinrättningar av betydelse icke stode till förfogande.

Till förmån för Bräcke-alternativet talade vidare den i jämförelse med bostadsförhållandena i Långsele mera rikliga tillgången på personalbostäder i följd av en av statens järnvägar vidtagen personalöverflyttning från Bräcke till Änge.

Reparationstjänstutredningen har sammanfattningsvis uttalat, att ur de synpunkter utredningen haft att företräda Bräcke-alternativet finge anses äga något företräde framför Långsele-alternativet. Utredningen har förordat, att den för mellersta Norrland avsedda centrala tvätt- och reparationsanstalten förläggas till Bräcke. För den händelse emellertid Långsele-alternativet ur allmänna synpunkter ansåges böra väljas, har utredningen framlagt kostnadsberäkningar jämväl för en till sistnämnda ort förlagd centralanstalt.

Central tvätt- och reparationsanstalt för södra Götaland.

Den för södra delen av landet avsedda centrala anstalten skulle betjäna följande förband, nämligen Norra skånska infanteriregementet, Södra skånska infanteriregementet, Kronobergs regemente, Hallands regemente, Skånska kavalleriregementet, Skånska pansarregementet, Wendes artilleriregemente, Skånska luftvärnsskåren, Signalregementets kompani i Kristianstad, Skånska trängkåren, Krigsflygskolan, Skånska flygflottiljen och Hallands flygflottilj. Den sammanlagda tvättgodsmängden från ifrågavarande enheter har beräknats uppgå till omkring 1,2 miljoner kilogram för år räknat.

Inom ifrågavarande del av landet lämpade sig Hässleholm såväl geografiskt som i fråga om förbindelseleder väl såsom förläggningsplats. Staden hade också på sin tid av sakkunniga för arméns tvättfrågor förordats såsom plats för en central tvättanstalt. En ytterligare förskjutning till Hässleholms favör innebure den numera beslutade förläggningen till staden av Skånska pansarregementet.

Enligt utredningens uppfattning skulle en sydligare förläggning än Hässleholm innebära ett alltför utsatt läge. En nordligare förläggning — till Markaryd, Älmhult eller Alvesta — skulle å andra sidan medföra avsevärt ökade transportkostnader och försämrade kommunikationer. Militärbefälhavaren för I. militärområdet hade förklarat sig kunna godtaga Hässleholm såsom förläggningsplats.

Hässleholms stad hade utfäst sig att kostnadsfritt ställa tomt om cirka 10 000 m² till kronans förfogande. Tomten vore belägen intill arméns havremagasin, till vilket stickspår funnes framdraget. Vattenledningsvattnet hade en hårdhetsgrad av 7,6 tyska hårdhetsgrader och tillhandahölls till ett pris av 18 öre pr m³. Staden vore i dyrortshänseende hänförd till C-ort. Anläggningens militära godskapacitet — 1,2 miljoner kilogram per år — gjorde frågan om samarbete med landsting utan nämnvärd betydelse, och Kristianstads läns landsting hade, såsom nämnts, förklarat sig berett till samarbete endast under vissa särskilda förutsättningar.

Utredningen har fördenskuil förordat, att en central tvätt- och reparationsanstalt för södra Götaland förläggas till Hässleholm.

Utredningen har emellertid i detta sammanhang erinrat, att utredningen på uppdrag av chefen för försvarsdepartementet undersökt förutsättningarna för övertagandet av den i socialdepartementets regi drivna tvättanstalten vid förutvarande tvångsarbetsanstalten i Landskrona. I skrivelse till departementschefen den 21 december 1943 hade utredningen påvisat möjligheterna att provisoriskt utnyttja denna anläggning såsom central tvätt- och reparationsanstalt för vissa av de till södra Sverige förlagda militära enheterna och därvid framhållit, att, därest ett övertagande för försvarets räkning ansåges böra ske, anstalten liksom övriga centrala anstalter borde underställas försvarets fabriksstyrelse. Såsom utredningen i nyssnämnda skrivelse påpekat, borde en provisorisk lösning av frågan om underhållstjänstens ordnande vid denna del av försvarsmakten icke i princip rubba det planerade byggnadsprogrammet med avseende å återstående centrala tvätt- och reparationsanstalter.

Utredningen har ansett det böra ankomma på fabriksstyrelsen att vid gynnsammare byggnadskonjunkturer till Kungl. Maj:t inkomma med framställning om den lämpliga tidpunkten för uppförande av Hässleholmsanläggningen. De mindre ändrings- och inredningsarbeten, som erfordras för att provisoriskt taga Landskrona-anstalten i bruk i befintligt skick, ha av utredningen beräknats till 35 000 kronor.

Central tvätt- och reparationsanstalt för västra Götaland.

Den för västra Götaland avsedda centralanstalten skulle betjäna följande förband, nämligen Älvsborgs regemente, Bohusläns regemente, Livregementets husarer, Skaraborgs pansarregemente, Göta artilleriregemente, Karlsborgs luftvärnsregemente, Göteborgs luftvärnskår, Signalregementets kompani i Skövde, Göta trängkår, Andra tygkompaniet, Andra intendenturkompaniet, garnisonssjukhusen i Karlsborg och Skövde, Göteborgs örlogsdepå, Älvsborgs kustartilleriregemente, Västgöta flygflottilj, Skaraborgs flygflottilj samt Göta flygflottilj. Den sammanlagda tvättgodsmängden från ifrågasvarande enheter har uppskattats till omkring 1,35 miljoner kilogram per normalår enligt 1942 års försvarsordning.

De orter, som inom denna del av landet kunde komma i fråga såsom förläggningsplatser, vore Herrljunga, Falköping och Skövde. Av dessa platser syntes Herrljunga geografiskt och förbindelsemässigt vara bäst beläget. Militärbefälhavaren för III. militärområdet hade i yttrande till reparationstjänstutredningen, utan angivande av skälen härför, ansett sig icke kunna ur militära synpunkter godtaga Herrljunga såsom förläggningsplats. Militärbefälhavaren hade vidare anvisat möjligheten av att förlägga anstalten invid Skövde.

Ur transportsynpunkt beräknades godstransporterna per år motsvara vid järnvägstransporter till Herrljunga, Falköping och Skövde respektive 253 000, 270 000 och 283 000 tonkilometer samt vid landsvägstransporter respektive 295 000, 291 000 och 300 000 tonkilometer.

I dyrortshänseende vore Herrljunga hänfört till A-ort, under det att Falköping och Skövde tillhörde D-ort. Ur driftsekonomisk synpunkt innebure denna skillnad i dyrorter för närvarande en årlig kostnadsbesparing å avlöningskontot av omkring 40 000 kronor till Herrljungas favör.

Falköping och Skövde städer hade erbjudit sig att kostnadsfritt ställa tomt till förfogande för den centrala anstalten. Vid anstaltens förläggande till Herrljunga skulle staten däremot få gälda ett belopp av 15 000 kronor i tomtkostnad, varemot återstående kostnad för markförvärvet, 10 000 kronor, skulle bestridas av Herrljunga Elektriska Aktiebolag.

Vattnet hade i Skövde en hårdhetsgrad av 6—7 tyska hårdhetsgrader och betingade ett pris av 25 öre per kubikmeter. I Falköping vore vattnets hårdhetsgrad 12 grader och vattenpriset 20 öre per kubikmeter. I Herrljunga kunde vatten erhållas ur Nossan. Hårdhetsgraden utgjorde här 1,8.

Elt samarbete med landsting vore med hänsyn till den militära godskapaciteten vid ifrågavarande anstalt icke erforderligt eller ur statens synpunkt ens tillrådligt. Herrljunga samhälle syntes nämligen knappast förfoga över arbetskraft och bostäder i den utsträckning, som en samarbetsanläggning i förevarande fall skulle kräva. Utredningen hade såsom tidigare nämnts delgivit Älvsborgs läns landsting denna sin uppfattning.¹

Sammanfattningsvis funne utredningen, att Herrljunga — särskilt med hänsyn till dyrortsförhållandena men även till att vattenfrågan vid detta alternativ kunde lösas på ett för kronan fördelaktigt sätt — borde givas ett bestämt företräde framför övriga ifrågakommande förläggningsplatser. Vad de militära synpunkterna anginge, kunde utredningen för sin del icke anse, att militärbefälhavarens åsikt härvidlag borde tillmätas avgörande betydelse. Samma militära skäl, som befunnits tala mot ett förläggande till Östersund av en central anstalt för mellersta Norrland, syntes göra sig gällande även beträffande Skövde.

Utredningen har således förordat, att en central tvätt- och reparationsanstalt för västra Götaland förlägges till Herrljunga.

Central tvätt- och reparationsanstalt för östra Götaland.

För de i Linköping, Malmen, Norrköping, Örebro, Jönköping, Eksjö och Nora förlagda förbanden och anstalterna eller Livregementets grenadjärer, Livgrenadjärregementet, Jönköpings-Kalmar regemente, Smålands artilleriregemente, Östgöta luftvärnsregemente, Göta ingenjörkår, Svea trängkår, Göta trängkårs kompani i Nora, garnisonssjukhusen i Linköping och Eksjö, Östgöta flygflottilj samt Bråvalla flygflottilj har den sammanlagda tvättgodsmängden beräknats till omkring 1 miljon kilogram per normalår enligt 1942 års försvarsordning.

Reparationstjänstutredningen hade för ifrågavarande grupp av militära enheter undersökt olika förläggningsmöjligheter, bland andra Hallsberg, Mjölby och Tranås, och därvid kommit till den uppfattningen, att ett förläggande av en för dessa enheter gemensam tvätt- och reparationsanstalt till Mjölby ur olika synpunkter skulle vara den för kronan fördelaktigaste.

¹ Landstingets förvaltningsutskott har sedermera meddelat reparationstjänstutredningen, att utskottet efter ytterligare överväganden funnit samarbetsfrågan böra för landstingets del förfalla.

Militärbefälhavaren för IV. militärområdet hade förklarat sig icke ha något att erinra mot detta platsval.

Mjölby stad hade förbundit sig att leverera erforderlig kvantitet renat vatten ur Svartån med en hårdhetsgrad av 3 tyska grader till ett pris av 8 öre per kubikmeter, vilket pris understeg självkostnaden.

Utredningen hade med statens järnvägar träffat preliminär överenskomelse om upplåtelse till försvarsväsendet av ett för ändamålet lämpat område om cirka 5 400 kvadratmeter å järnvägarna tillhörig mark mot en årlig arrendeavgift av 600 kronor under en första upplåtelseperiod av 10 år.

Utredningen har i anslutning till det anförda förordat, att den för ifrågavarande del av försvarsväsendet avsedda centralanstalten förlägges till Mjölby.

Bibehållande av nuvarande ordning för underhållstjänsten vid vissa förband ur armén och flygvapnet.

Såsom i det föregående antytts, skulle även efter en centralisering av underhållstjänsten vissa truppförband komma att befinna sig på betydande avstånd från närmaste centrala anstalt. Detta skulle bli förhållandet beträffande Värmlands regemente, Bergslagens artilleriregemente, Västerbottens regemente, Norrlands dragonregemente, Dalregementet, Hälsinge regemente och Hälsinge flygflottilj.

Reparationstjänstutredningen har framhållit, att de härmed förknippade nackdelarna emellertid icke gjorde sig i lika hög grad gällande beträffande samtliga grenar av underhållstjänsten. Den största olägenheten framträdde med avseende å vattentvätten och reparationerna av vattentvättgodset. I fråga om kemisk tvätt och skoreparationer spelade däremot avståndet från närmaste central anstalt mindre roll.

Med hänsyn till angivna förhållanden har utredningen förordat, att de nuvarande tvättinrättningarna och verkstäderna för reparation av tvättgodset tills vidare skulle bibehållas vid Värmlands regemente, Västerbottens regemente, Dalregementet och Hälsinge regemente ävensom att Bergslagens artilleriregemente, Norrlands dragonregemente och Hälsinge flygflottilj för utförande av vattentvätt skulle hänvisas till respektive Värmlands regemente, Västerbottens regemente och Hälsinge regemente.

Utredningen har härvid förutsatt, att ifrågavarande anstalter skulle underställas försvarets fabriksstyrelse.

I fråga om kemisk tvätt och skoreparationer ha förbanden i Umeå ansetts böra repliera på den centrala anstalten i Bräcke eller, eventuellt, på anläggningen i Boden, Dalregementet och Hälsinge regemente på Stockholms-anläggningen samt Hälsinge flygflottilj på Bräcke- eller, eventuellt, Stockholms-anläggningen.

Underhållstjänstens ordnande för de i och invid Karlskrona förlagda förbanden.

I fråga om marinens nuvarande tvätt- och reparationsanstalter i Karlskrona har reparationstjänstutredningen inhämtat yttrande av chefen för marinen, vilken framhållit, att det ur militär synpunkt synts önskvärt och ändamålsenligt, att ifrågakvarande anstalter bibehölles. Med hänsyn härtill ävensom till att den för södra Götaland avsedda centrala anstalten i Hässleholm skulle erhålla ur driftsekonomisk synpunkt tillräckligt stor kapacitet i och för sig samt att avståndet mellan Hässleholm och Karlskrona vore relativt stort och järnvägsförbindelsen mindre god, har utredningen kommit till den uppfattningen, att de nuvarande anläggningarna i Karlskrona borde tills vidare bibehållas, åtminstone så länge verksamheten vid desamma dreves i samband med marinens centrala beklädnadsverkstad. Vid en dylik lösning borde enligt utredningens mening Kalmar och Blekinge flygflottiljer i fråga om underhållstjänsten hänvisas till anläggningarna i Karlskrona.

Utredningen har förutsatt, att anläggningarna i fråga skulle underställas försvarets fabriksstyrelse.

Tvätt- och reparationsbehov vid de planerade centrala anläggningarna.

Utredningen har räknat med att de centrala tvätt- och reparationsanstalterna dimensioneras efter det kommande fredsbehovet av tvätt och reparationer med viss marginal för toppbelastningar.

Enligt vad i det föregående anförts har *vattentvättbehovet* per normalår enligt 1942 års försvarsordning uppskattats vid anstalten i Bräcke till 0,7 miljoner kilogram, vid anstalten i Hässleholm till 1,2 miljoner kilogram, vid anstalten i Herrljunga till 1,35 miljoner kilogram och vid anstalten i Mjölby till 1 miljon kilogram. Motsvarande siffror för *kemisk tvätt* har utredningen uppskattat till respektive 125 000, 170 000, 180 000 och 175 000 kilogram.

För *skrädderireparationer* skulle vid var och en av centralanstalterna i Bräcke, Hässleholm, Herrljunga och Mjölby erfordras en arbetsgrupp för reparation av kommisspersedlar samt en arbetsgrupp för reparation av linne- och bomullspersedlar. Vidare skulle vid anstalten i Bräcke erfordras fyra strumpstoppningsgrupper och vid envar av de övriga anstalterna fem sådana grupper.

För *skoreparationer* skulle i var och en av nyssnämnda fyra anläggningar erfordras en arbetsgrupp med en kapacitet av respektive 160, 210, 240 och 220 par skor per dag.

I detta sammanhang har utredningen erinrat, att genom utredningens försorg sommaren 1942 igångsatts vissa slitningsprov med uniform m/39 för utrönande av denna uniformstyps reparationsbehov. Dessa försök, vilka numera avslutats, hade givit vid handen, att de vid de centrala anstalterna planerade utrymmena för uniformsreparationer komme att väl täcka behovet.

Personalbehov.

Det har synts utredningen ur såväl tekniska som ekonomiska synpunkter angeläget, att cheferna för de blivande anläggningarna erhålla sådan löneställning, att kvalificerade krafter kunna påräknas. Likaså borde enligt utredningens mening löneställningen för tvättföreståndarna avvägas så, att en fullgod rekrytering av dessa befattningar säkerställdes.

Såsom chef för var och en av *anläggningarna i Hässleholm, Herrljunga och Mjölby* avses en ingenjör med god praktik som arbetsledare.

Vid envar av sistnämnda anstalter har följande administrations- och förmanspersonal beräknats erforderlig:

1 tvättföreståndare	1 skomakeriförman
1 bitr. » (kvinnlig)	1 bitr. »
1 skrädderiförman	1 kontorsbiträde
1 bitr. »	1 skrivbiträde.

I fråga om personalens löneställning ha de i propositionen 1943:179 angivna principerna synts böra följas.

Vid var och en av förevarande anstalter har vidare följande antal arbetare beräknats komma att sysselsättas:

	Manl.	Kvinnl.	Summa
Eldare, reparatörer, chaufförer	4	—	4
Vattentvätt	2	33	35
Kemisk tvätt	1	1	2
Skrädderi	—	18	18
Skomakeri	20	2	22
Summa	27	54	81

Behovet av ingenjör-, administrations- och förmanspersonal vid *anstalten i Bräcke* har beräknats motsvara det för anläggningarna i Hässleholm, Herrljunga och Mjölby angivna.

Arbetarantalet har här uppskattats sålunda:

	Manl.	Kvinnl.	Summa
Eldare, reparatörer, chaufförer	3	—	3
Vattentvätt	2	21	23
Kemisk tvätt	1	—	1
Skrädderi	—	16	16
Skomakeri	15	2	17
Summa	21	39	60

För den händelse en *samarbetsanstalt i Långsele* skulle komma till utförande, torde personalbehovet praktiskt taget motsvara det för anläggningarna i Hässleholm, Mjölby och Herrljunga angivna.

3. Kostnadsberäkningar.

Byggnadskostnader.

Inom reparationstjänstutredningen ha verkställts beräkningar rörande byggnadskostnaderna för de till uppförande förordade centralanstalterna i Bräcke, Hässleholm, Herrljunga och Mjölby.

Beräkningarna ha gjorts under antagande av normala mark- och grundförhållanden å respektive byggnadsplatser. Yttre ledningar och vägförbindelser ha förutsatts bekostade intill tomtgränsen. Kostnader för markförvärv ingå ej i kalkylerna med undantag för Herrljunga-anläggningen.

Byggnadsstommen för huvudbyggnaden vid var och en av ifrågavarande anläggningar skulle bestå av ett betongskelett med ytterväggar av 1¹/₂-stens-tegel (för Bräcke-anläggningen 2-stenstegel) och innerväggar av 10 cm tegelplattor. Utvändigt skulle teglet fogstrykas och invändigt samtliga tegelytor slätputsas samt kalkfärgas. Yttertaket skulle utgöras av siporexbalkar med taklister av betong. För taktäckningen skulle användas klistrad underhållsfri papp.

Panncentralen med tillhörande utrymmen skulle anordnas antingen helt fristående eller, där förhållandena det medgäve, intill tvättbyggnaden. Yttreväggarna skulle bestå av 1-stenstegel.

I tvättavdelningen skulle gjutas högcisterner av betong.

Golven skulle i bottenvåningen utföras av klinker i vindfång, sortering, kemiska tvättavdelningen samt vattentvättavdelningens våta avdelning och i övrigt av ek eller bok. I källarvåningen skulle ekgolvet inläggas i skomakeri, lagningsrum och matrum. I omklädnadsrummen skulle inläggas massagolv. I övrigt skulle stålslipade cementgolv komma till användning.

Invändiga trappor skulle utföras med steg av cementmosaik. Utvändiga trappsteg och lastkajer skulle beläggas med hårdbränd klinker.

I förrådsrummen skulle ingå hyllinredning. I övrigt hade lös inredning ej inkalkylerats i byggnadskostnaderna utom i omklädnadsrummen.

Kostnaderna för uppförande av var och en av *de i Hässleholm, Mjölby och Herrljunga planerade centralanstalterna* ha beräknats sålunda:

Byggnad med fast inredning	kronor	447 000
Värme-, ång-, sanitets- och ventilationsanordningar	»	221 000
Elektrisk installation, inkl. transformator	»	78 000
Utvändiga arbeten (planering, stängsel, rörgravar)	»	25 000
Lös inredning (matsalsmöbler, kontorsmaskiner)	»	6 000
Administrations- och oförutsedda utgifter (6 %)	»	47 000
Summa kronor		824 000

För *den i Herrljunga planerade anstalten* skulle därjämte tillkomma kostnaderna för pumpverk och vattenledning från Nossan, sammanlagt beräknade till 35 000 kronor. Genom anläggande av pumpverk skulle vattenkostnaderna nedbringas till ett minimum. Vidare skulle för ifrågavarande anstalt tillkomma en tomtkostnad av 15 000 kronor.

Den i Bräcke planerade anstalten har kostnadsberäknats sålunda:

Byggnad med fast inredning	kronor	340 000
Värme-, ång-, sanitets- och ventilationsanordningar	»	169 000
Elektrisk installation, inkl. transformator	»	60 000
Utvändiga arbeten (planering, stängsel, rörgravar)	»	25 000
Lös inredning (matsalsmöbler, kontorsmaskiner)	»	5 500
Administration och oförutsedda utgifter (6 0/0)	»	35 500
Summa kronor		635 000

I ovanstående beräkningar ingå ej kostnader för framdragande av stickspår. Dessa kostnader beräknas dock bli relativt obetydliga, enär utredningen vid valet av tomtplatser eftersträvat bekväm anslutning till järnvägsnätet.

De sammanlagda byggnadskostnaderna för ifrågavarande fyra centrala anstalter skulle således utgöra:

Centrala anstalter i Hässleholm, Mjölby och Herrljunga ..	kronor	2 472 000
Pumpverk och tomt i Herrljunga	»	50 000
Central anstalt i Bräcke	»	635 000
Summa kronor		3 157 000

Den totala byggnadskostnaden, 3 157 000 kronor, överstiger med 157 000 kronor av utredningen i ett tidigare sammanhang framlagda preliminära kostnadsberäkningar. Merkostnaden sammanhänger dels med tillkomsten av pumpverk och tomtkostnad vid Herrljunga-anläggningen, dels ock därmed, att det i enlighet med påpekande av försvarets fabriksstyrelse ur övervakningssynpunkt befunnits önskvärt att vid var och en av anläggningarna anordna särskild bostadslägenhet för maskinist. Kostnaden för varje bostadslägenhet har beräknats till 25 000 kronor.

För en till *Långsele förlagd samarbetsanstalt* ha anläggningskostnaderna beräknats sålunda:

Byggnad med fast inredning	kronor	513 000
Värme-, ång-, sanitets- och ventilationsanordningar	»	225 000
Pumpverk och vattenledning från Faxälven	»	35 000
Elektrisk installation, inkl. transformator	»	78 000
Utvändiga arbeten (planering, stängsel, rörgravar)	»	25 000
Lös inredning (matsalsmöbler, kontorsmaskiner)	»	6 000
Administrations- och oförutsedda utgifter (6 0/0)	»	53 000
Summa kronor		935 000

I jämförelse med Bräcke-anläggningen innebär förevarande byggnadskostnadskalkyl en merutgift av 300 000 kronor, motsvarande en ökning av byggnadskostnaderna med 47 0/0. Att märka är emellertid, att anstaltens årliga tvättgodskapacitet genom samarbetet med landstinget skulle ökas från i runt tal 700 000 kilogram till 1,4 miljoner kilogram eller således fördubblas.

Maskinanskaffningskostnader.

Reparationstjänstutredningen har förutsatt, att i gott skick varande maskiner vid truppförbandens nuvarande verkstäder kunna disponeras av de blivande anstalterna.

Utredningen har inhämtat kompletterande uppgifter beträffande gällande maskinpriser m. m., av vilka framgått, att sammanlagda kostnaderna för anskaffande av maskiner och inventarier skulle i nuvarande läge med omkring 10 % överstiga den summa av 1,1 miljoner kronor, med vilken utredningen i sina tidigare kalkyler räknat. Det har emellertid, framhåller utredningen, icke varit möjligt att erhålla bindande offerter från vederbörande maskinleverantörer. Då utredningen knappast funnit skäl antaga, att nuvarande prisnivå skulle bli bestående intill tidpunkten för de planerade anläggningarnas uppförande, har för maskin- och inventarieanskaffning icke synts behöva beräknas högre belopp än 1,1 miljoner kronor enligt följande fördelning:

Hässleholm	295 000
Mjölby	295 000
Herrljunga	295 000
Bräcke	215 000
Summa kr. 1 100 000	

Vid *Långsele-alternativet* skulle tillkomma en ytterligare maskinanskaffningskostnad av 100 000 kronor.

4. Yttrande av överbefälhavaren.

Överbefälhavaren har i sitt utlåtande över utredningsmännens förslag framhållit, att, då behovet av tvätt- och reparationstjänst under krig mångdubblades, det vore ett önskemål, att de anstalter, som nu avsåges komma till utförande för avsevärda kostnader, planerades så, att de även kunde komma till användning i krig. Härför krävdes, att anstalterna erhöles en sådan förläggning och lokal placering, att de tillförsäkrades en i möjligaste mån störningsfri verksamhet.

Ur dessa synpunkter syntes en förläggning av en reparationsanstalt till Hässleholm vara mindre lämplig. Hässleholm hade ett relativt utsatt läge och utgjorde därjämte en stor järnvägsknut. En förläggning längre norrut förslagsvis till Älmhult eller Växjö vore att föredraga. Med hänsyn till att i Växjö funnes en stor privat tvättinrättning, borde åtminstone på denna ort icke föreligga några tekniska svårigheter för placering av en motsvarande militär anstalt. Utredningen föresloge, att en vid tvångsarbetsanstalten i Landskrona befintlig anläggning tills vidare skulle fullgöra Hässleholms-anstaltens blivande uppgifter. En ytterligare omprövning av förlägg-

ningsfrågan för den södra anstalten borde därför utan olägenhet kunna komma till stånd.

I fråga om utredningens förslag till förlägningsplatser för övriga tre anstalter funnes intet vara att erinra.

Vad slutligen beträffade den lokala placeringen av de blivande anstalterna måste det önskemålet uppställas, att sådana områden undvekes, som låge i omedelbar närhet av större järnvägsstationer eller liknande, begärliga bombmål. Såvitt framginge av till utredningen fogade kartor hade denna synpunkt icke vunnit tillbörligt beaktande.

Departementschefen.

Såsom framgår av propositionen 1943:179 ha de undersökningar, som verkställts av 1942 års militära reparationstjänstutredning, bestyrkt, att en övergång från den nuvarande, i hantverksmässiga former bedrivna verksamheten för tvätt och reparation av beklädnadsartiklar vid försvaret till industriell drift i större skala skulle vara ägnad att medföra påtagliga fördelar i tekniskt och ekonomiskt hänseende. Utredningen har med stöd av industrimässiga kalkyler funnit, att en koncentrerings av denna underhållstjänst till en verkstadsorganisation av viss angiven storleksordning skulle kunna medföra en besparing av omkring 5 miljoner kronor per år enligt nuvarande pris- och löneläge. För egen del yttrade jag vid anmälan av nämnda proposition, att — oavsett om de av utredningen framlagda kalkylerna på samtliga punkter kunde anses fullt bärande eller ej — den gjorda undersökningen dock syntes klart giva vid handen, att vid ett realiserande av centraliseringstanken de med omläggningen förbundna investeringarna i form av fasta anläggningar och rationell teknisk utrustning kunde göras i hög grad räntabla.

Den av 1943 års riksdag i anslutning härtill godkända planen för underhållstjänstens centralisering innebär, att — utöver de av riksdagen beslutade centrala tvätt- och reparationsanstalterna i Boden och Stockholm samt på Gotland — för försvaret i övrigt böra avses fyra eller fem sådana anstalter. Vid de fortsatta överväganden, som militära reparationstjänstutredningen ägnat denna fråga, har utredningen stannat vid att förorda, att antalet sålunda erforderliga anstalter bestämmes till fyra. Av dessa skulle en avses för mellersta Norrland, en för västra Götaland, en för östra Götaland och en för södra Götaland. Anstalterna skulle förläggas till respektive Bräcke, Herrljunga, Mjölby och Hässleholm. Den för södra delen av landet avsedda anstalten skulle emellertid icke omedelbart utföras. I stället skulle den vid förutvarande tvångsarbetsanstalten i Landskrona befintliga tvättinrättningen övertagas av försvaret för att provisoriskt betjäna vissa av de till denna del av landet förlagda truppförbanden. I övrigt skulle enligt reparationstjänstutredningens förslag den nuvarande ordningen för under-

hållstjänsten tills vidare i vissa delar bibehållas vid ett antal från närmaste centrala anstalt avsidet belägna enheter ävensom i Karlskrona, varvid dock ledningen av vederbörande verkstäder skulle underställas försvarets fabriksstyrelse.

Det sålunda av reparationstjänstutredningen framlagda förslaget till fortsatt utbyggnad av den för en centraliserad underhållstjänst erforderliga organisationen synes mig i princip kunna godtagas. Med avseende å nybyggnadsprogrammet biträder jag sålunda förslaget, att antalet centrala tvätt- och reparationsanstalter bestämmes till fyra utöver de redan beslutade anläggningarna i Boden och Stockholm samt på Gotland eller att således för huvuddelen av den militära underhållstjänsten avses tillhopa sju centrala anstalter. Såsom nämnts förutsätter en dylik organisation, att underhållstjänsten i vissa delar tills vidare bibehålles i nuvarande former vid ett mindre antal militära enheter ur armén och flygvapnet liksom även i Karlskrona. Vad den för södra delen av landet avsedda centralanstalten beträffar, synas mig övervägande skäl tala för att med uppförandet av denna anstalt får tills vidare anstå, enär den vid förutvarande tvångsarbetsanstalten i Landskrona befintliga tvättinrättningen synes kunna för en relativt obetydlig ändringskostnad provisoriskt användas för militärt ändamål. Särskilda medel synas således icke nu böra äskas för uppförande av nyssnämnda centralanstalt. Jag förutsätter emellertid, att frågan om ett slutligt genomförande av centraliseringsprogrammet för södra Götaland upptages till bedömande, därest erfarenheterna skulle giva vid handen, att tvättinrättningen i Landskrona icke lämpligen bör på längre sikt utnyttjas för försvarets räkning. Det bör ankomma på försvarets fabriksstyrelse att i sinom tid taga denna fråga under övervägande.

På sätt inledningsvis omnämnts, har 1943 års riksdag uttalat, att vid organisationens fortsatta utbyggande borde övervägas de fördelar, som kunde ernås genom att de centrala tvätt- och reparationsanstalterna avsåges för såväl statligt som kommunalt bruk. De fördelar, som härvid åsyftats, torde närmast hänföra sig till den vid ett samgående med civila institutioner uppkommande ökningen av anstalternas driftskapacitet, varigenom kostnaderna per kilogram tvättgods kunna nedbringas. Med utgångspunkt härifrån har reparationstjänstutredningen yttrat, att i de fall, där de blivande centralanstalterna redan med hänsyn till omfattningen av det dit hänvisade militära tvättgodset komma att erhålla en för säkerställande av ett ekonomiskt tillfredsställande driftsresultat i och för sig tillräcklig storleksordning — vilket skulle bli fallet beträffande de planerade anläggningarna i Herrljunga, Mjölby och Hässleholm — något egentligt intresse av ett samgående med civila inrättningar knappast kunna anses föreligga ur försvarets synpunkt. Om ock detta enligt min mening icke i och för sig bör utgöra hinder för ett dylikt samarbete, i den mån sådant skulle vara ägnat att ur

andra synpunkter medföra påtagliga fördelar, torde denna fråga för närvarande icke äga större aktualitet, såvitt angår de nyssnämnde tre anläggningarna, enär de landsting, med vilka utredningen trätt i förbindelse för utrönande av förutsättningarna för ett samarbete, i allmänhet icke varit inriktade på ett samgående med kronan i nuvarande läge. Den omständigheten, att samarbetstanken icke för närvarande synes kunna förverkligas i någon större omfattning, bör emellertid såsom nämnts icke utesluta, att frågan ånyo upptages, därest förhållandena giva anledning därtill. Det synes böra ankomma på försvarets fabriksstyrelse att följa utvecklingen på området och tillvarata de möjligheter till samarbete, som kunna yppa sig och kunna vara ägnade att medföra fördelar. I anslutning härtill bör framhållas, att det samarbete med Kristianstads läns landsting, för vilket landstingets förvaltningsutskott under viss förutsättning uttalat sig, icke torde kunna komma till stånd vid utnyttjande tills vidare, på sätt av mig i det föregående förordats, av den nuvarande tvättinrättningen i Landskrona.

Mot bakgrunden av vad i det föregående anförts synes det mig emellertid angeläget, att de samsarbetsmöjligheter tillvaratagas, vilka erbjuda sig vid den av de planerade centralanstalterna, som icke i och för sig kommer att erhålla tillräckligt stor kapacitet för ernående av ett fullgott driftsresultat, nämligen den för mellersta Norrland avsedda anstalten. Såsom utredningen påvisat, skulle ett samgående med Västernorrlands läns landsting medföra en årlig driftskostnadsminskning för det militära tvättgodset vid nämnda anstalt av omkring 18 000 kronor netto. Visserligen skulle uppförandet av en samsarbetsanstalt draga en merkostnad av omkring 400 000 kronor. Att märka är emellertid, att förräntning och amortering av detta kapital inkalkylerats i det självkostnadspris, som skulle debiteras landstinget för utförd tvätt. Jag förordar fördenskuU, att samarbete etableras mellan kronan och Västernorrlands läns landsting i fråga om utförande vid den blivande centralanstalten av tvätt från landstingets sjukvårdsinrättningar. Även Österåsens sanatorium torde härvid böra beredas möjlighet att utnyttja den centrala anläggningen. En förutsättning för att samarbetet skall komma till stånd är emellertid, att anstalten förlägges till Långsele. Någon befogad erinran mot detta platsval synes mig icke vara att framställa, helst som militärbefälhavaren för II. militärområdet förklarar sig icke vilja ur militära synpunkter motsätta sig anstaltens förläggande till denna ort. Till förmån för Långselealternativet talar även, att ett för tvättändamål mycket lämpligt vatten kan erhållas ur Faxälven. Ur transportsynpunkt äger Långsele vidare visst företräde framför Bräcke, i den mån transporterha komma att utföras medelst automobiler. Jag förordar därför, att ifrågavarande anstalt förlägges till Långsele. Såsom av handlingarna i ärendet framgår har Borgsjö kommunalnämnd hemställt, att anstalten måtte förläggas till Ånge i Västernorrlands län. Då denna plats vid de undersökningar, som föregått

reparationstjänstutredningens förslag, icke ansetts böra komma i fråga, har jag icke funnit mig böra tillstyrka denna framställning.

Vad platsvalet i fråga om de för västra och östra Götaland avsedda centralanstalterna beträffar, synes anledning till erinran icke föreligga mot de av utredningen anvisade förläggningssorterna Herrljunga och Mjölby. Där emot synes, med beaktande av de av överbefälhavaren anförda synpunkterna, frågan om den definitiva förläggningen av den för södra Götaland avsedda anstalten böra ytterligare övervägas. Erforderligt rådrum härför erbjudes vid bifall till det av mig förordade förslaget om provisoriskt utnyttjande för ändamålet av den förutnämnda tvättanstalten i Landskrona.

Med rådande förhållanden å bostadsmarknaden torde det vara att förutse, att vissa svårigheter komma att föreligga att möta det stegrade bostadsbehovet å samtliga de orter, vilka av utredningen ifrågasatts såsom förläggningsplatser för de blivande centralanstalterna. Utredningen har emellertid anfört, att de kommunala myndigheterna å respektive orter erbjudit sig att medverka till statlig låneförmedling för stimulerande av bostadsproduktionen. Jag förutsätter, att från kommunernas sida åtgärder vidtagas, som kunna bidra till en tillfredsställande lösning av bostadsproblemet, och utgår från att anstalterna icke komma till utförande, förrän det kan antagas, att bostäder i tillräcklig omfattning finnas att tillgå på de olika platserna. Bostäder genom statens försorg torde nämligen med i det följande angivet undantag icke böra anordnas för personalen vid dessa anstalter. Skulle det visa sig, att någon av de avsedda kommunerna icke har möjlighet att tillhandahålla erforderligt antal bostäder, får frågan om ändrad förläggning av vederbörande anstalt upptagas efter förslag av fabriksstyrelsen.

Vad reparationstjänstutredningen anfört och föreslagit i fråga om bibehållande av nuvarande ordning för underhållstjänsten vid vissa förband ur armén och flygvapnet ävensom i Karlskrona samt om sättet för underhållstjänstens ordnande vid de ny tillkomna förbanden Bergslagens artilleriregemente ävensom Hälsinge, Kalmar och Blekinge flygflottiljer föranleder icke någon erinran från min sida. Jag förutsätter sålunda, att de kvarvarande separata anläggningarna för denna underhållstjänst komma att ställas under fabriksstyrelsen, som därigenom får möjligheter att övervaka driften och framlägga förslag till den ändrade organisation, som vunna erfarenheter kunna motivera.

Gentemot utredningens beräkningar rörande personalbehovet vid de blivande centralanstalterna har jag icke funnit anledning till huvudsakligare erinran. Såsom utredningen förutsatt, böra i fråga om personalens storlek och löneställning de principer följas, vilka angivits i propositionen 1943:179 och av riksdagen godtagits.

De av utredningen framlagda kostnadskalkylerna synas mig kunna i huvudsak godtagas. Visserligen överstiger den beräknade totala byggnads-

kostnaden något den summa, varmed utredningen preliminärt räknat. Såsom nämnts sammanhänger merkostnaden *dels* med tillkomsten av ett särskilt pumpverk samt med tomtförvärv för Herrljunga-anläggningen, *dels* ock därmed, att vid var och en av de centrala anläggningarna ansetts böra anordnas särskild maskinistbostad. Vad av överbefälhavaren yttrats rörande den lokala placeringen av de blivande anstalterna synes böra i görligaste mån beaktas och vid kostnadsberäkningarna hänsyn därför tagas till den ytterligare kostnadsökning genom förlängning av stickspår m. m. som kan provas erforderlig.

Jag tillstyrker fördenskull, att för de centrala anläggningarna i Långsele, Herrljunga och Mjölby avses ett belopp av sammanlagt $(935\,000 + 859\,000 + 824\,000) = 2\,618\,000$ kronor för uppförande av byggnader, men föreslår med hänsyn till vad nyss anförts rörande merkostnader för förlängning av stickspår m. m., att detta belopp uppåt avrundas till 2 650 000 kronor. Ett belopp av 15 000 kronor synes böra beräknas för förvärv av tomtmark för anläggningen i Herrljunga. Härvid förutsätter jag, att ytterligare markkostnader icke skola behöva beräknas vid den ändrade förläggning lokalt av anstalterna, som på grund av överbefälhavarens yttrande kan bedömas vara lämplig. Skulle emellertid dylika kostnader icke kunna undvikas, utgår jag från att det skall få ankomma på Kungl. Maj:t att medgiva kostnadernas bestridande från de till fabriksstyrelsens förfogande stående medlen för framtida täckande genom särskilt anslag under försvarets fabriksfond. Vidare torde ett belopp av $(315\,000 + 295\,000 + 295\,000 =)$ 905 000 kronor böra beräknas för anskaffning av maskiner och annan utrustning. Härtill kommer ett belopp av 35 000 kronor, utgörande kostnad för erforderliga ändringsarbeten inom tvättinrättningen vid förutvarande tvångsarbetsanstalten i Landskrona.

I angivna kostnadssiffror för nybyggnader ingå kostnader för lös inredning med 6 000 kronor vid var och en av de centrala anläggningarna. Medel för detta ändamål böra icke ingå i det belopp, som äskas för byggnadernas uppförande. Med beaktande härav förordar jag — med hänvisning till i propositionen 1944:75 framlagt förslag rörande inrättande av försvarets fabriksfond — att till uppförande av avsedda byggnader under försvarets fabriksfond för budgetåret 1944/45 anvisas ett investeringsanslag av $(2\,650\,000 - 3 \times 6\,000 =)$ i avrundat tal 2 630 000 kronor. Under samma fond böra vidare för samma budgetår anvisas dels ett investeringsanslag av 15 000 kronor för markförvärv, dels ock ett investeringsanslag av $(905\,000 + 3 \times 6\,000 =)$ i avrundat tal 925 000 kronor för anskaffning av maskiner och annan utrustning för avsedda anstalter.

De byggnader, i vilka tvättanstalten i Landskrona är inrymd, komma — vid bifall till det i propositionen 1944:75 framlagda förslaget — icke att tillhöra försvarets fabriksfond. I anslutning härtill anser jag mig icke böra

förorda, att särskilt anslag under nämnda fond anvisas för täckande av förutnämnda kostnad av 35 000 kronor, utan förutsätter, att denna kostnad må bestridas från fabriksverkets driftkostnadsstat, vilket synes motiverat, då fonden icke belastas med hyra för vare sig tvättanstaltens lokaler eller utrustning. Oavsett att tvättanstalten i Landskrona icke överförts till försvarets fabriksfond bör försvarets fabriksstyrelse tillsvidare svara för förvaltningen av anstalten.

Avlönings- och övriga driftkostnader för här avsedda anstalter böra bestridas av försvarets fabriksstyrelse. Särskilda anslag behöva icke anvisas för dessa ändamål.

Hemställan.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att under Försvarets fabriksfond för budgetåret 1944/45 anvisa

dels till Markförvärv för centrala tvätt- och reparationsanstalter ett investeringsanslag av 15 000 kronor;

dels till Uppförande av centrala tvätt- och reparationsanstalter ett investeringsanslag av 2 630 000 kronor;

dels ock till Anskaffning av maskiner och annan utrustning för centrala tvätt- och reparationsanstalter ett investeringsanslag av 925 000 kronor.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Magnus Lagercrantz.